

UOT 94(479.24)

RƏŞİD MEHDİYEV

*Bakı Dövlət Universiteti
Azərbaycan tarixi (humanitar fakültələr) kafedrasının doktorantı
mresid.1998@gmail.com*

XX ƏSRİN 70-80-Cİ İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCANDA HƏRBÇİ KADRLARIN HAZIRLANMASI

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/108/94-100>

XX əsrin 70-80-ci illərində Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanın hərbi tarixini və qəhrəmanlarını əbədiləşdirmək üçün bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirdi. Bu dövrdə Azərbaycanın hərbi potensialını gücləndirmək üçün gənclərin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsini təmin etməyə xüsusi diqqət yetirildi. Ordu sıralarında azərbaycanlıların sayının artmasına, peşəkar hərbcilərin yetişməsinə şərait yaradıldı. Məqalədə, hərbi təhsil müəssisələrinin inkişafı, müharibə iştirakçılarının xatirəsini yaşatmaq, onların qəhrəmanlıqlarını geniş ictimaiyyətə tanıtmək üçün atılan addımlar, Azərbaycanın müharibə tarixinin təbliği, hərbi vətənpərvərlik ruhunun yüksəlməsi, həmçinin gənclərin hərbi xidmətə marağının artırılması istiqamətində görülmə işlər təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, XX əsrin 70-80-ci illəri, hərbi məktəblər, Sovet İttifaqı qəhrəmanları, hərbi tarixi.

Giriş. XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycanda hərbi kadrların hazırlanması prosesi, həmçinin peşəkar hərbcilərin yetişdirilməsi məsələsi, ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmuşdur. Həmin dövrdə Azərbaycanın müstəqil hərbi vətəndaşlarını formalaşdırmaq və hərbi qüvvələrin keyfiyyətini yüksəltmək məqsədilə bir sıra mühüm islahatlar həyata keçirilmişdir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanda hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi və hərbi kadrların təhsili istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Onun rəhbərliyi altında gənclərin hərbi xidmətə marağının artırılması, həmçinin vətənə xidmət etməyə hazır olan kadrların yetişdirilməsi sahəsində bir çox layihələr həyata keçirilmişdir. Bu dövrdə, gənclərin hərbi biliklərə yiyələnməsi üçün respublikada xüsusi hərbi təhsil müəssisələri və məktəblər açılmışdır. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yerləşən bu məktəblərdə gənclər yalnız hərbi biliklərlə deyil, həm də əxlaq, mədəniyyət və vətənpərvərlik tərbiyəsi ilə təchiz edilmişdir.

XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlı hərbi kadrların olmaması, kifayət qədər azlığı milli ziyalıların narahatlıq keçirdiyi əsas məsələlərdən biri idi. Çar Rusiyası azərbaycanlılara etibar etmədiyindən onları hərbi xidmətə cəlb etmirdi. Azərbaycanlıların orduya səfərbər olunmamaları bir sıra mənfi nəticələrə səbəb olurdu. Onlar hərbi biliklərdən məhrum qalır, döyüş texnikası və taktiki əməliyyatlar barədə anlayış əldə edə bilmirdilər. Bundan əlavə, xanlıqlar dövründə mövcud olmuş özünümüdafiə ənənələri də tədricən unudulurdu. Çar hökumətinin müsəlmanlara qarşı etimadsızlığı getdikcə dərinləşirdi. Bu məsələ ilə bağlı Məhəmməd Əmin Rəsulzadə sonralar yazırdı: “Qonşuları ermənilərlə gür-cülər mükəlləfiyyəti-əsgəriyyədə bulundurlarından müdafiə üçün əsgərliyin əski üsulları ilə amma buluşuyorlardı. Halbuki müsəlmanlar təşkilatı-əsgəriyyəcə xanlıqlar dövründəki üsuli – müdafiələrini belə unutmuşlardı. Xristian generallar, miralaylar məbzul ikən, azərbaycanlı bulunan zabıtləri barmaq-la saymaq mümkündür” [19, s.50-51].

İkinci Dünya Müharibəsi zamanı yüksək rütbəli azərbaycanlı hərbcilərin yetişməsi üçün müəyyən imkanlar yaransa da, sovet hökuməti onların general rütbəsinə yüksəlməsinə böyük maneələr törəldirdi. Azərbaycanlı zabıtlər ən yaxşı halda polkovnik rütbəsinə qədər yüksəlirdi. Müharibədən sonra da bu vəziyyət dəyişmədi və sovet ordusunda xidmət edən azərbaycanlı generalların sayı çox az idi. Hərbi kadrların hazırlanması yalnız sovet ordusunun tərkibində həyata keçirilirdi. Bununla belə, bu proses ciddi çətinliklərlə müşayiət olunurdu. Azərbaycanlı hərbcilər əsasən hərbi-texniki sahələrə – tank, raket, aviasiya bölmələrinə deyil, daha çox tikinti batalyonlarına göndərilirdi. Bu isə onların müasir hərbi texnologiyalarla işləmək imkanlarını məhdudlaşdırırdı.

1960-cı illərdə Azərbaycan hər il Sovet ordusuna təxminən 60 min əsgər göndərirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətə gələnə qədər azərbaycanlıların yalnız 15%-i döyüş hissələrində xidmət edirdi, qalan 85%-i isə əsasən tikinti və arxa cəbhə bölmələrinə yönləndirilirdi. Döyüş bölmələrində xidmət edən 15%-in də əhəmiyyətli bir hissəsi birbaşa hərbi əməliyyatlarla deyil, yeməxana, bərbərxana və digər xidmət sahələrində çalışırdı. Sovet rəhbərliyi türk və müsəlman xalqlarından olan yüksək rütbəli hərbiçilərin sayının artacağından ehtiyat edirdi. Bu siyasətin məqsədi, onların ordu içində güclənməsinin qarşısını almaq idi. İngilis tarixçisi Cefri Hoskinq də bu məsələyə toxunaraq qeyd edirdi ki, sovet ordusunda yüksək rütbəli zabitlər arasında müsəlmanlar, gürcülər və pribaltika xalqlarının nümayəndələri demək olar ki, yox idi [22]. Mövcud acınacaqlı vəziyyətin dəyişdirilməsi, azərbaycanlılara qarşı münasibətin yaxşılaşdırılması və Moskvanın diqqətini çəkmədən milli hərbi kadrların hazırlanması üçün əsaslı bir baza qurulması zəruri idi. Dövlətin hərbi sistemində azərbaycanlıların irəli çəkilməsi, yüksək rütbələr alması və mühüm vəzifələrdə təmsil olunması üçün ciddi tədbirlər görülməsinə ehtiyac var idi. Bu məqsədin həyata keçirilməsi isə böyük bacarıq və strateji düşüncə tələb edirdi. Belə bir şəraitdə Ümummilli lider Heydər Əliyevin əsas diqqət yetirdiyi məsələlərdən biri azərbaycanlı hərbi kadrların yetişdirilməsi idi. O düşünürdü ki, Azərbaycan üçün milli hərbi kadrların hazırlanması həyati əhəmiyyət daşıyır. Sovet ordusunda azərbaycanlı zabitlərin azlığı, generalların və marşalların olmaması onu ciddi narahat edirdi. Həmin dövrdə Bakıda iki ali hərbi məktəb fəaliyyət göstərirdi: biri Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbi, digəri isə Hərbi Dəniz Donanmasının Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbi idi. Hər iki məktəbə hər il ümumilikdə 600 nəfər gənc qəbul edilsə də, burada təhsil alan azərbaycanlıların sayı olduqca az idi. Ümumqoşun Komandirləri Məktəbində cəmi 5-6 nəfər, Dənizçilik Məktəbində isə 2-3 nəfər azərbaycanlı təhsil alırdı. Halbuki bu məktəblər Bakıda yerləşsə də, Azərbaycan gənclərinin burada təmsilçiliyi yox dərəcəsində idi. Ukrayna, Belarusiya, Rusiya, Gürcüstan və hətta Ermənistandan gələn gənclər asanlıqla qəbul olsalar da, azərbaycanlılar bu imkanlardan məhrum edilirdi. Heydər Əliyev bu ədalətsiz vəziyyətə son qoymaq üçün ciddi addımlar atdı. O, məsələ ilə bağlı dəfələrlə Moskvaya müraciətlər edərək problemin həllinə nail oldu. 1970-ci illərdən etibarən azərbaycanlı çağırışçıların böyük əksəriyyəti – təxminən 95%-i döyüş hissələrində xidmət etməyə başladı. Çağırış yaşına çatmış gənclərin sağlamlığının qorunmasına xüsusi diqqət yetirirdi. 1969-cu il 12 avqust tarixində Azərbaycan KP MK bürosunun iclasında çağırışçıların tibbi müayinəsi və sağlamlıq şəraitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı xüsusi qərar qəbul edildi [2]. Bu qərar ən məxfi qərifi altında sənədləşdirilərək müvafiq göstərişlər verildi. Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra ümumi dövlət siyasətinə uyğun olaraq orta məktəblərdə İbtidai Hərbi Hazırlıq fənninin tədrisini təşkil etdi, hərbi kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirdi və hərbi vətənpərvərlik ruhunun gücləndirilməsinə önəm verdi. Onun Azərbaycanda hərbi təhsil sisteminin qurulması istiqamətində atdığı addımlar mühüm nəticələr verdi. 1971-ci ilin noyabrında Bakıda gəncləri ali hərbi məktəblərə hazırlayan ilk ixtisaslaşdırılmış internat məktəbi açıldı. Burada yeddinci sinfi bitirən şagirdlər həm ümumi təhsillərini davam etdirir, həm də hərbi biliklərə yiyələnir, fiziki cəhətdən möhkəmlənir və rus dilini öyrənirdilər. Bu, onların ali hərbi məktəblərə qəbul olmaq şanslarını artırırdı. Bir tərəfdən, milli hərbi kadrların yetişməsi üçün əsaslı baza yaradıldı, digər tərəfdən isə 1976-1977-ci illərdən başlayaraq SSRİ-nin ali hərbi məktəblərinə hər il 800-900 nəfər gəncin göndərildi. Təbii ki, bu gənclərin hamısı təhsillərini tamamlaya bilməsə də, onların bir hissəsi yüksək rütbəli hərbiçilər kimi yetişirdi. Nəticədə, məktəblərdə hər il təxminən 700 nəfər zabit hazırlanırdı. Bütün bunlar Ulu öndər Heydər Əliyevin milli hərbi kadrların formalaşması istiqamətində gördüyü mühüm işlərdən biri kimi tarixə düşdü. Bir müddət sonra bu hərbi məktəbə Azərbaycan xalqının görkəmli generalı Cəmişid Naxçıvanski adı verildi. Cəmişid Naxçıvanski çar ordusunun generalı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusunda isə süvari hissələrinin komandanı olmuşdur. Qardaşı Kəlbəli xan Naxçıvanski mülhacirət edib İranda antisovet fəaliyyətlə məşğul olması bəhanəsilə 1938-ci ildə həbs edilib repressiya edilmişdi. Uzun müddət antisovet damğası onun üzərində qalmışdı və Stalinin ölümündən sonra bəraət almasına baxmayaraq, adının unudulması davam etmişdi. Heydər Əliyev, belə bir siyasətə qarşı çıxaraq, hərbi məktəbə Cəmişid Naxçıvanski adının verilməsi üçün Moskvaya müraciət etdi və öz istəyinə çatdı. Lakin Azərbaycan rəhbərinin hərbi məktəb açmaq və azərbaycanlı gəncləri hərbi məktəblərə qəbul etdirmək istəyi qarşısında bir neçə obyektiv və subyektiv çətinliklər mövcud idi. Bəzi gənclər uzun müddətli hərbi xidmətə getmək istəmirdilər, bəziləri isə rus dilini bilmədikləri üçün arzularını həyata keçirə bilmirdilər. Hərbi

məktəbə daxil olmaq istəyən gənclərin bir hissəsinin fiziki hazırlıqları da zəif idi. Hərbi məktəbin açılması ilə bağlı bir sıra çətinliklər mövcud idi, bunlar əsasən ölkədə tətbiq olunan rəsmi siyasətlə əlaqədar idi. İlk növbədə, Moskvada bəzi qüvvələr belə bir məktəbin yaradılmasına müsbət yanaşmır və buna açıq şəkildə mane olmağa çalışırdılar. Eyni zamanda, Azərbaycanda bu sahədə yetərli təcrübə və peşəkar hərbiçi müəllimlər az idi. Məktəbin maddi-texniki bazasının yaradılması da bir sıra çətinliklərlə qarşılaşmışdı. Heydər Əliyev 1981-ci ildə bu məsələyə münasibət bildirərək demişdi: “biz məktəbin təşəkkülü və inkişafı dövründə qarşıya çıxan və aradan qaldırılan çətinliklər barədə danışmalıyıq. Açıq deyək ki, bu yol asan olmamışdır. Qarşımıza aydın məqsəd qoymuş olsaq da, on il bundan əvvəl müvafiq təcrübəmiz, praktikamız yox idi. Bir çoxlarını ixtisaslaşdırılmış məktəbin məqsədəuyğunluğuna inandırmaq lazım gəlirdi, orta məktəbin adi kollektivindən bir qədər fərqlənən müəllim kollektivi açib toplamaq, müvafiq maddi-texniki baza yaratmaq və başqa tədbirlər həyata keçirmək lazım idi” [16]. Məktəbin yaradılması tarixi əhəmiyyət kəsb edirdi. Azərbaycanlıların hərbi elminə marağı artır, peşəkar hərbiçilərin sistemli şəkildə hazırlanması üçün möhkəm əsaslar qoyulurdu. Hərbi məktəbin məktəbin yubileyinin keçirilməsinə də xüsusi diqqət yetirilirdi. Azərbaycan KP MK və Nazirlər Soveti 1981-ci ildə C.Naxçıvanski adına hərbi məktəbin 10 illik yubileyinin qeyd olunmasına qərar verdi. Qərardan məlum olur ki, həmin ilin yayına qədər məktəbi 433 nəfər bitirmişdi və onların 44-ü ölkənin ali məktəblərinə daxil olmuşdu. Məktəbin məzunlarından 62 nəfəri isə zabıt kimi orduda xidmət edirdi [18, s.146]. Azərbaycanlı gənclər arasında məktəbə qəbul olmaq istəyənlərin sayı ildən-ilə artmağa başlamışdı. MK və Nazirlər Sovetinin qərarına əsasən, 1982-ci ildə internat məktəbi üçün 250 nəfərlik əlavə yataq korpusu ilə birgə üçüncü növbə tikintisinin tamamlanması planlaşdırılmışdı. Internat məktəbinin yeni obyektləri, iki yataq korpusu, idman kompleksləri, qazanxana və digər zəruri infrastruktur üçün layihə və smeta sənədləri Dövlət Layihə İnstitutuna təqdim edilmişdi. Həmçinin, şagirdlərə göstərilən tibbi, məişət və mədəni xidmətlərin daha da yaxşılaşdırılması nəzərdə tutulurdu. 1981-ci ilin dekabrında H.Əliyevin iştirakı ilə C.Naxçıvanski adına internat məktəbinin 10 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli tədbir keçirildi. Tədbirdə Heydər Əliyev geniş nitq söyləyərək, həmçinin məktəbin yaradılması üçün şəraitin təmin edildiyi məişət şəraiti ilə tanış oldu. Bu nitq, Heydər Əliyevin Azərbaycanda hərbi elminə və peşəkar azərbaycanlı hərbiçi kadrlarının yetişdirilməsinə böyük önəm verdiyini və həyata keçirilən tədbirlərin inkişafını nümayiş etdirdiyini göstərirdi. Onun nitqindən məlum olur ki, 1971-1981-ci illər arasında məktəbin 540 nəfər məzunu müxtəlif akademiyalara, hərbi məktəblərə və ali məktəblərə qəbul olunmuşdu. Onlar 47 ali təhsil ocağında təhsil alırdılar və bunlardan 130 nəfəri zabıt rütbəsi almışdı. 1981-ci ildə hərbi məktəbdə 500-dən çox şagird təhsil alırdı və bunlardan 310-u yalnız həmin ildə qəbul olunmuşdu [16]. Bu addım Heydər Əliyevin hərbi kadrların yetişdirilməsi sahəsindəki fəaliyyətinin böyük uğuru idi. O, bu barədə belə deyirdi: “Bu müddət ərzində onun nüfuzu istər Azərbaycanda, istərsə də ölkədə artmışdır, respublikanın ictimaiyyəti məktəbin yaradılması faktının özünü də, onun kollektivinin müvəffəqiyyətli işini də yüksək qiymətləndirir”. Qısa müddət ərzində Azərbaycanda gənclərin hərbi elminə marağı artdı və məktəbə qəbul üçün müraciət edənlərin sayı çoxaldı. 1981-ci ildə C.Naxçıvanski adına hərbi məktəbə 300 yer üçün 650 nəfər ərizə vermişdi. Qəbul zamanı yalnız ən istedadlı gənclər qəbul edilirdi. Heydər Əliyev bir nitqində açıq şəkildə demişdi: “...ixtisaslaşdırılmış internat məktəbinin yaradılması ilə 1971-ci ildə böyük bir işə başlanmışdır” [17]. 1985-ci ildə hərbi məktəbə 500 nəfərin qəbul edilməsi planlaşdırılmışdı. Məktəbi bitirən peşəkar hərbiçilər Azərbaycanın müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra milli ordunun əsasını qoyaraq ərazi bütövlüyü uğrunda döyüşlərdə fəal iştirak etdilər. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə azərbaycanlıların yalnız C.Naxçıvanski adına hərbi məktəbə deyil, SSRİ-nin ali hərbi məktəblərinə qəbul edilməsinə də xüsusi diqqət yetirilirdi. Əgər 1971-ci ildə SSRİ hərbi məktəblərinə yalnız 71 azərbaycanlı qəbul olunmuşdusa, 1974-cü ildə bu rəqəm 149 nəfərə yüksəlmişdir. SSRİ Müdafiə Nazirliyinin Hərbi-Təhsil Müəssisələri Baş İdarəsinin rəisi, tank qoşunları general-leytenantı V.Makarov Azərbaycan KP MK-ya yazdığı 1975-ci il 14 mart tarixli 207/163 №-li məxfi məktubunda yerli azərbaycanlı gənclərin hərbi təhsil müəssisələrinə cəlb edilməsini müsbət bir addım olaraq qiymətləndirmiş və respublika rəhbərliyinə təşəkkür etmişdir [7].

70-ci illərin sonlarına doğru baş verən İran inqilabı və Əfqanıstana sovet hərbi müdaxiləsi nəticəsində SSRİ-nin beynəlxalq mövqeləri ciddi şəkildə zədələnmişdi. Sovet dövlətinin həm Qərbdə, həm də müsəlman ölkələrində həyata keçirdiyi siyasət əhali tərəfindən mənfi reaksiya ilə qarşılanmışdı.

Heydər Əliyev bu vəziyyətdən böyük ustalıqla istifadə edərək, azərbaycanlıların hərbi xidmətlərə daha geniş şəkildə cəlb olunmasına başladı. SSRİ-nin türk və müsəlman xalqlarından olan peşəkar hərbi kadrların hazırlanması əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artdı. 1982-ci ildə ölkənin hərbi məktəblərinə Azərbaycandan 1000 gənc qəbul edildi. təmin etmişdi. Onlardan 550 nəfəri yerli azərbaycanlılar idi [13]. Sovet hakimiyyəti dövründə, 70-80-ci illərdə hərbi texniki hissələrdə xidmət edən yüksək rütbəli azərbaycanlı zabitlərin sayı heç vaxt əvvəlki illərlə müqayisədə bu qədər yüksək olmamışdı. Bu, Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına qarşı göstərdiyi mühüm tarixi xidmət idi və gələcək müstəqilliyin təməl daşlarından birinin qoyulması deməkdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətdə olduğu dövrdə azərbaycanlılardan peşəkar hərbi dənizçilərin yetişdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Bakıda Qafur Məmmədov adına çarizm dövründən qalma Bakı Dənizçilik Məktəbi olsa da buranı bitirənlərin çoxu başqa xalqların nümayəndələri olmuşdu. Heydər Əliyev bu vəziyyəti dəyişmək üçün ardıcıl addımlar atdı, məktəbin inkişafına və maddi-texniki bazasının gücləndirilməsinə önəm verdi. Bu məsələlər Azərbaycan KP MK bürosunda müzakirə olunaraq müvafiq qərarlar qəbul edildi. 1981-ci ilin sentyabr ayında Heydər Əliyev Sov.İKP MK-ya 20/518 №-li məxfi məxfi məktub göndərərək məktəbin 100 illik yubileyinin keçirilməsini və maddi-texniki bazasının gücləndirilməsini xahiş etdi və bu istəyi müsbət qarşılandı [21]. Məktəbin təchizatı gücləndirildi, təntənəli yubiley mərasimi təşkil olundu, dənizçilərlə bağlı mahnılar yazıldı və mətbuatda məqalələr dərc olundu. Bütün bu tədbirlər nəticəsində azərbaycanlı gənclərin dənizçilik peşəsinə olan maraqları artdı, məktəbin şagirdləri arasında azərbaycanlıların sayı çoxalmağa başladı. Hərbi dəniz donanmasında xidmət edən azərbaycanlı zabitlərin sayı artdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə aviasiya sahəsində də mühüm addımlar atıldı. Həmin dövrdə təyyarəçilik məktəblərində azərbaycanlıların sayı yox dərəcəsində idi. Ali məktəblərə qəbulla bağlı Mərkəzi Komitədə keçirilən iclaslardan birində Heydər Əliyev, Bakı Ümumqoşun Komandirləri Məktəbinin rəisindən azərbaycanlıların aviasiya məktəblərində təhsil alması məsələsini soruşduqda, vəziyyətin olduqca zəif olduğu ortaya çıxır. Heydər Əliyev gənclərin aviasiya sahəsində təhsil almasının vacibliyini vurğulayır. Nəticədə azərbaycanlı gənclər ölkənin müxtəlif aviasiya məktəblərinə göndərildi. Kiyev Mülki Aviasiya İnstitutuna 42 nəfər azərbaycanlı tələbə göndərildi [12]. Sonradan bu məzunların əksəriyyəti Azərbaycanın mülki aviasiyasında çalışmış, müstəqillik illərində isə ölkənin hərbi hava qüvvələrində xidmət edərək milli aviasiyanın inkişafına töhfə vermişdilər.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının II Dünya Müharibəsi zamanı göstərdiyi misilsiz fədakarlığı xüsusi vurğulayırdı. O, Azərbaycanın həm arxa cəbhədə neft və digər strateji resurslarla SSRİ-nin qələbəsinə töhfə verdiyini, həm də ön cəbhədə qəhrəmanlıqla döyüşdüyünü qeyd edirdi. Bu tarixi xidmətin unudulmaması üçün Heydər Əliyev müxtəlif təşəbbüslərlə çıxış edirdi. Onun sədrliyi ilə keçirilən 1970-ci il 13 mart tarixli Mərkəzi Komitə Bürosunun iclasında faşizm üzərində qələbənin 25 illiyinə həsr olunmuş tədbirlər müzakirə olundu və Bakıda yerləşən meydanlardan birinə "Qələbə meydanı" adı verilməsi qərara alındı [3]. Bu qərarın icrası ilə Azərbaycanın müharibədəki töhfəsi rəsmi olaraq əbədləşdirildi. 1971-ci il 23 iyun tarixində keçirilən Azərbaycan KP MK bürosunun iclasında Bakıda Böyük Vətən müharibəsi iştirakçılarının şərəfinə abidə-lövhə qoyulması ilə bağlı qərar qəbul edildi [1]. Müharibədə qazanan qələbənin 30 illiyi münasibətilə Azərbaycanın bir çox rayonunda, Bakı, Gəncə, Lənkəran, Cəlilabad, Yardımlı və digər şəhərlərdə ucaldılan memorial komplekslər gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasında mühüm rol oynadı. Bu təşəbbüs 70-80-ci illərdə ardıcıl olaraq davam etdirildi. 1979-cu il fevralın 23-də müharibə zamanı böyük şücaət göstərmiş və həlak olmuş Xəzər dənizçilərinin xatirəsinə onlara həsr olunmuş memorialın açılış mərasimi keçirildi və bu tədbirdə şəxsən iştirak edən Heydər Əliyev dənizçilərin xidmətlərini yüksək qiymətləndirən geniş nitq söylədi. Onun çıxışı Xəzər hərbi dəniz donanmasının və azərbaycanlı dənizçilərin tarixdə oynadığı mühüm rolu bir daha vurğuladı.

Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ Dövlət Təhlükəsizlik Orqanlarında işləyən zaman Mehdi Hüseynzadənin həqiqi qəhrəman olduğunu sübut etmiş və ona qarşı açılmış cinayət işi dayandırmışdı. Lakin Azərbaycan ictimaiyyəti hələ onun igidlikləri barədə geniş məlumata malik deyildi. Heydər Əliyev M.Hüseynzadənin tanınması istiqamətində fəaliyyətini davam etdirdi. Bunun üçün Heydər Əliyev onun haqqında materialları Azərbaycan komsomolunun Mərkəzi Komitəsinə təqdim etdi ki, onun haqqında bədii əsər yazılsın. Məhz bu sənədlər əsasında onun haqqında roman qələmə alındı və

sonradan bu əsər əsasında bədii film çəkildi. Ümummilli lider respublikada rəhbərliyə gəldikdən sonra onun göstərişi ilə yazıçı İ.Qasımov 1970-ci ilin may-iyun aylarında İtaliya, Yuqoslaviya və İsveçrəyə səfər etdi. O, M.Hüseynzadənin döyüş yolu keçdiyi Triest şəhərinə, Adriatik sahillərinə baş çəkdi və qəbrini ziyarət etdi, məzarından Azərbaycana torpaq da gətirdi. Onun şərəfinə hazırlanan abidənin açılması ilə bağlı məsələ Azərbaycan KP MK bürosunun 1973-cü il 13 mart tarixli iclasında müzakirəyə çıxarıldı və müvafiq qərar qəbul edildi [11]. Həmin ilin may ayında baş tutan açılış mərasimində iştirak edən Heydər Əliyev geniş nitq söyləyərək, azərbaycanlı partizanların şücaətinə verdiyi yüksək dəyəri bir daha nümayiş etdirdi. Ulu öndər Heydər Əliyev 1975-ci il avqustun 22-də o, SSRİ müdafiə naziri A.A.Qreçkoya 14/415 №-li məktub ünvanlayaraq, tank qoşunları general-mayoru, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanovun adının Azərbaycan SSR Ali Soveti adına Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbinin rəsmi siyahısına daxil edilməsini xahiş etdi. Həzi Aslanovun xidmətlərini əks etdirən geniş arayış təqdim edərək, onun görkəmli sərkərdə kimi yüksək qiymətləndirilməsini vurğuladı. Nəticədə bu təşəbbüs müsbət qarşılandı və həyata keçirildi. Heydər Əliyev Stalinqrad müdafiəçilərinin şərəfinə qoyulmuş abidəni ziyarət edərkən orada Sovet İttifaqı qəhrəmanlarının adları arasında Həzi Aslanovun adını qürurla oxuduğunu, bunun ona böyük fəxarət hissi yaşatdığını ifadə etmişdi.

Müstəqilliyin çətin və məsuliyyətli bir yol olduğunu dərk edən Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının zəngin hərbi irsinin qorunub saxlanmasına və dirçəldilməsinə xüsusi önəm verirdi. Onun təşəbbüsü ilə Moskva, Taqanroq və digər şəhərlərdə Azərbaycan tarixi şəxsiyyətlərinə və hərbi irsinə həsr olunmuş abidələr ucaldıldı. Taqanroq şəhərinin faşist işğalından azad edilməsində iştirak etmiş 416-cı Azərbaycan Taqanroq diviziyasının şücaətini əbədləşdirmək məqsədilə 1980-ci il mayın 8-də onun rəhbərliyi ilə orada abidə qoyuldu. Açılış mərasimində çıxış edən Heydər Əliyevin söylədiyi nitq, Azərbaycanın müharibədəki rolunun və onun fədakar insanların xidmətlərinin yüksək qiymətləndirilməsinin bariz nümunəsi idi.

XX əsrin 70-80-ci illərində sovet hakimiyyətinin ümumi siyasəti çərçivəsində, müharibə iştirakçılarına və əlillərinə xüsusi diqqət yetirilirdi. 1972-ci ildə Azərbaycanda 26,617 nəfər müharibə əlili qeydiyyatda alınmışdı [4]. Bu şəxslərə dövlət dəstəyi göstərilirdi. Qələbə bayramı ərəfəsində onların iştirakı ilə gənclərlə görüşlər təşkil olunur, müxtəlif mükafatlarla təltif edilirdilər. Müharibə iştirakçıları cəmiyyət arasında böyük hörmət və nüfuz sahibi idilər. 1981-ci ilin iyun ayında Azərbaycan KP MK bürosunda keçirilən iclasda, Böyük Vətən müharibəsi iştirakçılarının, əlillərinin və həlak olmuş hərbi qulluqçuların ailələrinin maddi-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasına dair mühüm qərar qəbul edildi. Bundan əlavə, Azərbaycan hərbi tarixində görkəmli sərkərdələrin yubileylərinin qeyd olunmasına xüsusi diqqət ayrıldı. Belə tədbirlərin gənclərin hərbi vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasında mühüm rol oynadı. 1978-ci ildə general-mayor M.Ə.Əbilovun anadan olmasının 80 illiyi geniş miqyasda qeyd edildi. 1980-ci il 16 yanvar tarixində keçirilən MK bürosunun iclasında isə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanovun 70 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında qərar qəbul edildi [9]. Bu qərara əsasən Həzi Aslanov adına Zabıtlar evi təmir etdirildi və yeni avadanlıqlarla təmin edildi.

1981-ci il 28 iyul tarixində keçirilən Azərbaycan KP MK bürosunun iclasında, Azərbaycan sovet atıcı diviziyasının ilk komandanı general Cəmsid Cəfər oğlu Naxçıvanskiyin anadan olmasının 85 illiyi ilə bağlı tədbirlərin keçirilməsi barədə qərar qəbul edildi [10]. Bu qərara uyğun olaraq genişmiqyaslı yubiley tədbirləri həyata keçirildi. Generalın adına olan məktəbin həyatında büstünün qoyulması planlaşdırılsa da, Heydər Əliyevin Moskvaya yüksək vəzifəyə təyin edilməsi səbəbilə bu iş tam başa çatdırılmadı. O, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışdığı dövrdə də qəhrəman hərbiçilərin xatirəsinin əbədləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. 1986-cı ilin aprel ayında bu istiqamətdə mühüm qərarların imzalanmasında onun bilavasitə rolu olmuşdur.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə Azərbaycanda hərbi idman oyunlarına diqqət artırıldı. Silahlı qüvvələr üçün ixtisaslı kadrlar yetişdirmək məqsədilə 1976-cı il 5 oktyabr tarixində Azərbaycan KP MK bürosunun iclasında respublikada hərbi-texniki idman növlərinin inkişafına dair qərar qəbul edildi. Bu sənəddə tədris müəssisələrinin və avtomobil məktəblərinin yaradılması nəzərdə tutulurdu [8]. Bu addım, bir tərəfdən, respublikada yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb olur, digər tərəfdən isə gənclər arasında hərbi-vətənpərvərlik ruhunu yüksəldərək hərbi elminə marağı artırır. Azərbaycanlı gənclərin ordu sıralarından yayınmasının qarşısını almaq və hərbi komissarlıqların fəaliyyətinin tək-

milləşdirilməsi üçün xüsusi tapşırıqlar verildi. 1973-cü il 3 aprel tarixində keçirilən MK bürosunun iclasında Azərbaycanın hərbi komissarlıqlarının 25%-nə 19 birbaşa rabitə kanallarının ayrılması, xalq təsərrüfatı ehtiyaclarını ödəmək üçün hərbi tipli 15 avtokolon ayrılması qərara alındı [6].

Nəticə. Ümmummilli lider Heydər Əliyevin hərbi kadrların hazırlanması və gənclərin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi sahəsindəki əzmkarlığı müsbət nəticələrini göstərirdi. Azərbaycanlıların ordu sıralarında sayı artmağa başlamış, hərbi elminə maraq daha da güclənmiş, yüksək rütbəli zabidlərin yetişdirilməsi sürətlənmiş, peşəkar hərbiçilər nəslə formalaşmış, xalqın özünümüdafiə qabiliyyəti güclənmişdi. Bu tədbirlər nəticəsində ölkə miqyasında Azərbaycan xalqına olan münasibət müsbət yöndə dəyişmişdi. XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycanda həyata keçirilən hərbi kadrların hazırlanması siyasəti, vətənpərvərlik və peşəkar hərbi yetişdirilməsi sahəsində çox mühüm addımların atılmasına şərait yaratmışdır. Həmin dövrdə həyata keçirilən tədbirlər, Azərbaycanın gələcək hərbi qüvvələrinin təməlini qoymuş və xalqın özünümüdafiə qabiliyyətini artırmışdır. Həmçinin, gənclərin hərbi xidmətə olan marağı və onların vətənə xidmət etmək istəyini artırmaqla, Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqil ordusunun formalaşmasında önəmli rol oynamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. ARPİSSA, f. 1, siy. 18, iş 111 (113), pr. № 15, § 14.
2. ARPİSSA, f. 1, siy. 56, iş 49, pr. № 107, § 2, v. 2.
3. ARPİSSA, f. 1, siy. 57, iş 27, pr. № 122, § 9, v. 71.
4. ARPİSSA, f. 1, siy. 59, iş 142, v. 90-95.
5. ARPİSSA, f. 1, siy. 60, iş 19, pr. № 61, § 14.
6. ARPİSSA, f. 1, siy. 61, iş 155, v. 48-55.
7. ARPİSSA, f. 1, siy. 62, iş 138, v. 177.
8. ARPİSSA, f. 1, siy. 63, iş 86, pr. № 20, § 20, v. 83-86.
9. ARPİSSA, f. 1, siy. 67, iş 17, pr. № 125, § 6; 5.
10. ARPİSSA, f. 1, siy. 68, iş 102 (103), pr. № 19, § 15.
11. ARPİSSA, f. 1, siy. 68, iş 204, v. 18.
12. ARPİSSA, f. 1, siy. 68, iş 362, v. 167-168.
13. ARPİSSA, f. 1, siy. 70, iş 203, v. 27.
14. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. VII cild (1941-2002-ci illər). Bakı. "Elm". 2008. 608 səh. + 80 səh. illüstrasiya.
15. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. IV kitab, B., Azərnəşr, 1997, 528 s.
16. H.Ə.Əliyevin C.Naxçıvanski adına internat məktəbin 10 illiyinə həsr edilən təntənəli yığıncaqda nitqi. – «Kommunist» qəzeti, 1981, 11 dekabr, № 285 (17919).
17. «Kommunist» qəzeti, 1981, 11 dekabr, № 285 (17919).
18. Qasımlı M.C. Heydər Əliyev - istiqlalə gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. – 608 s.
19. Rəsulzadə M. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı, Elm, 1990, s.50-51.
20. Zeynalov, İ.X. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı XX əsrin II yarısında. Bakı, Azərnəşr, 2004.
21. Zeynalov, İ. Azərbaycanın Milli-Mənəvi Dəyərləri İntibah Dövründə (1969-1982-ci illər), Akademik Tarix və Düşünce Dergisi, C.9, S.3, 2022, s.606-625.
22. Хоскинг Д. История Советского Союза. 1917-1991. Пер. с англ. М., Вагриус, 1995, с.441.

РАШИД МЕХТИЕВ

*Бакинский государственный университет
Докторант кафедры истории Азербайджана (гуманитарные факультеты)*

ПОДГОТОВКА ВОЕННЫХ КАДРОВ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В 70-80-Х ГОДАХ XX ВЕКА

В 70-80-х годах XX века общенациональный лидер Гейдар Алиев предпринял ряд значимых шагов по увековечению военной истории Азербайджана и почитанию его героев. В этот

период особое внимание было уделено военно-патриотическому воспитанию молодежи с целью укрепления военного потенциала страны. Создавались условия для увеличения числа азербайджанцев в рядах армии и подготовки профессиональных военнослужащих.

В статье анализируются шаги, направленные на развитие военных учебных заведений, увековечение памяти участников войны, популяризацию их героизма среди широкой общественности, пропаганду военной истории Азербайджана, повышение уровня военного патриотизма, а также увеличение интереса молодежи к военной службе.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, 70-80-е годы XX века, военные учебные заведения, герои Советского Союза, военная история.

RASHID MEHDIYEV

Baku State University

PHD of the Department of History of Azerbaijan (humanitarian faculties)

TRAINING OF MILITARY PERSONNEL IN AZERBAIJAN IN THE 1970S-1980S

In the 1970s and 1980s, national leader Heydar Aliyev took a series of significant steps to immortalize Azerbaijan's military history and its heroes. During this period, particular attention was paid to fostering military-patriotic education among the youth to strengthen Azerbaijan's military capabilities. Conditions were created to increase the number of Azerbaijanis in the armed forces and to train professional military personnel.

The article analyzes the measures taken to develop military educational institutions, preserve the memory of war participants, promote their heroism to the general public, advocate for Azerbaijan's military history, elevate the spirit of military patriotism, and enhance the interest of young people in military service.

Keywords: Heydar Aliyev, 70s-80s of the 20th century, military academies, Soviet Union heroes, military history.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 19 fevral 2025-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 04 mart 2025-ci il.

Rəyçilər: t.e.d. İbrahim Zeynalov, t.e.d. Qabil Əliyev.
